

Προτάσεις για ανάγνωση από την Πόλυ Μηλιώρη

Απολογισμός και Υποσχέσεις

Μέσα από τα πάμπολλα τεύχη του «Αγώνα της Γυναίκας» όπου δημοσιεύεται βιβλιοπαρουσίαση, θα έχετε αντιληφθεί, αγαπητές αναγνώστριες του περιοδικού, την πολιτική της επιλογής μας. Ωστόσο, μπαίνοντας στη νέα εκδοτική περίοδο, αισθάνομαι πως ως κύρια υπεύθυνη αυτής της επιλογής, χρειάζεται να εξηγήσω τα κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί τεύχος μετά από τεύχος.

Δοκίμια από γυναίκες και δοκίμια για γυναίκες

Η κύρια γραμμή – ο μπούσουλας, ας πούμε – περιορίζεται και περιορίζει στο εξής απλό: Αναφερόμαστε σε βιβλία γραμμένα από γυναίκες, που ασχολούνται με την θέση της γυναίκας.

Βέβαια οι εξαιρέσεις πάντα υπάρχουν, καθώς άντρες συγγραφείς μεγάλου κύρους και δύναμης της πέννας προβληματίζονται γύρω από το «γυναικείο ζήτημα» και είναι σίγουρο πως θα μας προβληματίσουν γόνιμα κι εμάς. Επίσης, παρουσιάζουμε έργα γυναικών συγγραφέων, τα οποία μπορεί να μην έχουν για αντικείμενό τους την θέση της γυναίκας, αλλά είναι από μόνα τους ενδεικτικά των επιτυχιών του φύλου μας. Παραδείγματα χάριν: Μια μεγάλη, πρωτότυπη και συμ-

βάλλουσα στην πρόοδο της επιστήμης έρευνα, γραμμένη από γυναίκα, πιστεύουμε πως πρέπει να προβληθεί από το περιοδικό μας και να διαβαστεί απ' όσο δυνατόν περισσότερες αναγνώστριες. Το ίδιο ισχύει και για μεγάλη, πρωτότυπη έρευνα άντρα επιστήμονα, ο οποίος αναδεικνύει τη συνεισφορά των γυναικών στην πορεία της ανθρωπότητας. Και βέβαια θα ήταν αδύνατον να μην προτείνω το καταπληκτικό βιβλίο του γενετιστή Μπράιαν Σάικς για την καταγωγή των Ευρωπαίων «**Ο επτά κόρες της Εύας**», από τις εκδόσεις «Ωκεανίδα» (μετάφραση: Αλέξης Εμμανουήλ)

Η αλήθεια είναι ότι κάποιες απ' αυτές τις προτάσεις μας δεν ήταν ιδι-

αίτερα ελκυστικές, κι αυτό οφείλεται στη δυσκολία που έχουν πάμπολλοι αναγνώστες και αναγνώστριες με τα δοκιμακά κείμενα, κυρίως όταν αυτά δεν βρίσκονται στη σφαίρα του δικού τους επιστημονικού ενδιαφέροντος. Τα «δύσκολα» αυτά βιβλία είναι απαραίτητο να αναλύονται σε μεγαλύτερα άρθρα, γραμμένα από συνεργάτιδες μας ειδικευμένες στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο. Από τις σελίδες της βιβλιοπαρουσίασης λοιπόν, απλώς θα πληροφορείστε για την κυκλοφορία τέτοιων σημαντικών κειμένων – είναι ζήτημα σεβασμού του αναγνωστικού μας κοινού να το ενημερώνουμε για την έκδοσή τους.

Λόγια απλά, λόγια ζεστά

Πολλά είναι τα βιβλία που κυκλοφορούν από τους ελληνικούς εκδοτικούς οίκους, προκειμένου να διαβαστούν από τη μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών, που διψούν να μάθουν για θέματα που τις αφορούν. Βιβλία για τα δικαιώματα στην εργασία, στην επαγγελματική ζωή. Βιβλία για την σημερινή κοινωνική θέση της γυναίκας και για τις νέες δυσκολίες που αντιμετωπίζει. Βιβλία για τη σεξουαλική παρενόχληση – ένα θέμα τεραστίων διαστάσεων αλλά θολό ακόμα στην κοινή γνώμη. Βιβλία για την κακοποίηση, κυρίως τη ψυχολογική, αφού στην Ελλάδα, για την απαξία της σωματικής κακοποίησης είμαστε ενημερωμένες – αν και δυστυχώς μόνο

ενημερωμένες. Τέτοια βιβλία ρουφιούνται από τις αναγνώστριες.

Τέτοια βιβλία τα προωθούμε και από τις σελίδες του «Αγώνα της Γυναίκας» με ευχαρίστηση και πίστη στην χρησιμότητά τους. Θα συνεχίσουμε να το κάνουμε, πιστεύοντας πως ένα βιβλίο είναι αποτελεσματικότερο από ένα άρθρο σε εφημερίδα ή περιοδικό. Θα έλεγα μάλιστα ότι, για μένα προσωπικά, η προώθηση του βιβλίου, μιας αξίας σταθερότερης αλλά δυστυχώς υποχωρούσας, είναι ένα στοίχημα.

Σ' αυτής της κατηγορίας όμως τα αναγνώσματα – «εκλαϊκευμένα» τα ονομάζουν μερικοί απαξιωτικά – θα είμαστε πολύ φειδωλοί. Πολύ απαιτη-

τικοί, να το πω καλύτερα. Δεν πρόκειται να αλείψουμε βούτυρο στις εμπορικές ορέξεις κάποιων συγγραφέων και εκδοτών, οι οποίοι κατακλύζουν την αγορά του βιβλίου με επιπόλαιες, προκατειλημμένες και προχειρογραμμένες προσεγγίσεις τόσο ζωτικών τελικά θεμάτων. Και βέβαια, ενώ ασφαλώς θα φιλοξενήσουμε βιβλία σχετικά με τις σχέσεις των δύο φύλων και την ανατροφή των παιδιών, μην περιμένετε πως θα ασχοληθούμε με βιβλία μαγειρικής, μόδας και περιποίησης ομορφιάς. Άλλωστε, οι αναγνώστριες του «Αγώνα της Γυναίκας» έχουν, πιστεύουμε, απορρίψει, εδώ και καιρό, αυτό το παραμύθιασμα.

Βιογραφούμενες και αυτοβιογραφούμενες

Μέσα από την ιστορία ζωής (βιογραφία) σημαντικών γυναικών είναι εύκολο να ανιχνεύσουμε τις ιστορικές

στιγμές της ανθρωπότητας. Όσο μάλιστα προς τα πίσω ψάχνει ο συγγραφέας μιας βιογραφίας, τόσο πιο δύσκολο

είναι να ξεχωρίσει γυναικείες προσωπικότητες που επώνυμα επηρέασαν τις εξελίξεις. Αλλά και τόσο πιο ενδιαφέρον

μας, τις αναγνώστριες.

Συχνά μάλιστα μένουμε έκπληκτες, διαπιστώνοντας ότι ακόμα και στον εικοστό αιώνα, γυναίκες που είχαν τα φόντα και τις ευκαιρίες να αναπτυχθούν σε αυτόνομες προσωπικότητες, σφραγίζονται από τους «μεγάλους» άντρες, δίπλα στους οποίους έζησαν. Πολύ ενδεικτική είναι η μυθιστορηματική βιογραφία «**Εγώ, η Ντόρα Μάαρ**» της Νικόλ Αβρίλ (εκδόσεις «Εξάντας» μετάφραση: Μαρίνα Λεοντάρη), το οποίο σας προτείνω ανεπιφύλακτα.

Αλλά αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον — και με το οποίο ασχοληθήκαμε κατ'εξοχήν στα προηγούμενα τεύχη — είναι το φαινόμενο της αυτοβιογραφίας απλών γυναικών. Ασφαλώς τα κρι-

τήριά μας είναι συτηρά για την παρουσία τέτοιων βιβλίων. Γιατί εάν μεν επρόκειτο για την αυτοβιογραφία μιας πρωταγωνίστριας σε κάποιο τομέα της δημόσιας ζωής, το βιβλίο θα ήταν από μόνο του, ακόμα και κακογραμμένο, ένα ιστορικό ντοκούμεντο. Αν όμως πρόκειται για το αποτέλεσμα της ανάγκης για αυτοέκφραση μια απλής γυναίκας, οι απαιτήσεις μας πολλαπλασιάζονται.

Και για να πούμε τα πράγματα με το όνομά τους: Στην Ελλάδα — και σίγουρα βέβαια και σε άλλες χώρες — γυναίκες, όπως και άντρες, χρηματοδοτούν την έκδοση των απομνημονευμάτων τους και βαυκαλίζονται ότι η ζωή τους ενδιαφέρει το ευρύτερο κοινό, ενώ ενδιαφέρει μόνο τα παιδιά και ίσως τα εγ-

γόνια τους. Και ίσως πράγματι να ενδιέφερε, αν ήτανε καλά γραμμένη. Εμείς εδώ, σ' αυτές τις σελίδες, είμαστε ανοιχτοί για προβολές αυτοβιογραφιών, που πληρούν τα κριτήρια ευρύτερου ενδιαφέροντος.

Τέτοιες αυτοβιογραφίες — και μάλιστα με τον χαρακτηρισμό «μαρτυρίες» — έχουμε πλήθος τα τελευταία χρόνια από γυναίκες της Ανατολής και του μουσουλμανικού κόσμου. Πρόκειται για βιβλία-καταγγελίες για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πρόκειται για βιβλία-κραυγές. Για βιβλία — πρόσκληση σε βοήθεια. Δεν χρειάζεται να πούμε πως τέτοιες αυτοβιογραφίες θα συνεχίσουν να έχουν την προτεραιότητα της προσοχής μας.

Μυθιστόρημα-όχημα τέχνης αλλά και κατανόησης

Σε επόμενο τεύχος, όπου οι προτάσεις μου για ανάγνωση θα επικεντρώνονται στην λογοτεχνία, θα μιλήσουμε εκτενέστερα για τη δύναμη αυτής της τέχνης της αφήγησης — τόσο για την ανεξαρτήτως φύλου του συγγραφέα, όσο και για την ιδιαιτερότητα της «γυναικείας λογοτεχνικής γραφής», μια ιδιαιτερότητα που από κάποιους αμφισβητείται και από άλλους εξαιρείται. Γι' αυτό το τεύχος η πρόταση είναι μοναδική, μια και μοναδική και αναμφισβήτητη είναι και η αισθητική αξία του μυθιστορηματος «**Η Πιανίστρια**» της Τσέχας συγγραφέως Ελ-φρίντε Γέλινεκ (εκδόσεις «Εκκρεμές», μετάφραση: Μαριάννα Σταυροπούλου-Λευτέρης Αναγνώστου). Η νομπελίστα Γέλινεκ θα σας σοκάρει με τη σκληρότητα, τον πόνο και την βία που αποπνέει «η πιανίστριά της», αλλά θα σας καθηλώσει με την τέχνη της.

Από την άλλη: Όσο πιο άγνωστος μάς είναι ο τόπος όπου εκτυλίσσεται ένα μυθιστόρημα με πρωταγωνίστρια γυναίκα, τόσο και περισσότερο η ανάγνωσή του έχει ενδιαφέρον, ανεξάρτητα από την λογοτεχνική του ποιότητα. Γι' αυτό συχνά — τουλάχιστον όσο αφορά τα αφηγήματα που παρουσιάζουμε εδώ — η επιλογή δεν οφείλεται σε καθαρά αισθητικά κριτήρια, αλλά στην πληροφόρηση, η οποία ευκολότερα

περνάει μέσα από τη διήγηση μιας ζωής παρά από ρεπορτάζ και άρθρα.

Την τελευταία χρονιά, ελπίζω πως από τις σελίδες του βιβλίου του «**Αγώνα της Γυναίκας**» θα προκληθήκατε σε αναγνώσεις που αφορούσαν κυρίως στον τρόπο ζωής γυναικών της Ανατολής και του Αραβικού κόσμου. Έναν τρόπο που οφειλούμε πρώτα να κατανοήσουμε στις πραγματικές του διαστάσεις, προκειμένου να τον κρίνουμε ώστε η γυναίκα μας αλληλεγγύη να πατάει σε γερά θεμέλια γνώσης.

Συχνότερα, όπως προείπα, η προτεραιότητα δόθηκε σε «μαρτυρίες», δηλαδή σε κείμενα γραμμένα από γυναίκες, οι οποίες μόνες τους, ή με τη βοήθεια κάποιας Ευρωπαϊκής φίλης, αφηγήθηκαν τη μαρτυρική ζωή τους, καταγγέλλοντας. Άλλες φορές πάλι — καθώς μάλιστα πληθαίνουν οι λογοτεχνικές ανησυχίες γυναικών από τον περιορισμένο σε δικαιώματα αλλά όχι και σε ταλέντα μουσουλμανικό κόσμο — ασχοληθήκαμε με πραγματικά μυθιστορήματα. Στα οποία, όπως συμβαίνει όπου γης, το βιωματικό στοιχείο τροφοδοτεί τη μυθολογία, και η αφήγηση μας παραδίδεται μέσα απ' αυτό που ονομάζεται «γυναικεία γραφή» ή «γυναικεία ματιά».

Και σήμερα λοιπόν η προτασή μας για αποδοτικές στην επαφή μας με γυ-

ναίκες άλλων χώρων και χωρών θα επικεντρωθεί σε μυθιστορήματα που μοιάζουν με μαρτυρίες στο εξής: Είναι «ρεαλιστικά» γραμμένα. Στηρίζονται πάνω σε αληθινές συνθήκες ζωής, άσχετα αν τα ονοματεπώνυμα και η συγκεκριμένη πλοκή είναι κατασκευασμένη. Χωρίς να διεκδικούν δάφνες υψηλής αισθητικής, έχουν ειλικρίνεια στη συγγραφική πρόθεση και κρατούν αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη — κυρίως της αναγνώστριάς, μιας και οι γυναίκες απευθύνονται με εμπιστοσύνη σε γυναίκες, μιας και δεν φτάσαμε ακόμα στην χαρismaticή εποχή, όπου η γυναικεία φωνή θα ακούγεται ισάξια με την αντρική.

Τα δύο βιβλία που σας προτείνουμε έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: Οι ηρωίδες τους, αν και προέρχονται από μη ευρωπαϊκές χώρες, βιώνουν τη μετανάστευση στην Ευρώπη και την αντίθεση της πολιτισμικής τους κληρονομιάς με την κουλτούρα της χώρας υποδοχής — κοινό χαρακτηριστικό επίσης και των δύο γυναικών συγγραφέων αυτών των μυθιστορημάτων: Του «**Οι εκατό αποχρώσεις του άσπρου**» της Ινδής Πρίθι Νάιρ (εκδόσεις Πατάκη, μετάφραση Αλίνας Παρχαλίδου) και του «**Η χρονιά της έκλειψης**» της Λατίφα Μπεν Μανσούρ («Ψυχογιός», σε μετάφραση Βάσω Νικολοπούλου – Νίκη Douge).

«Η Μουσική δεν είναι γένους θηλυκού;» ένα εξαιρετικό βιβλίο

Μπορεί το ερωτηματικό στον τίτλο να είναι άτυχη εμπορική επιλογή — στην εποχή μας όλοι είναι σίγουροι για όλα — αλλά χαρακτηρίζει το ήθος της συγγραφέα, **Έφης Αγραφιώτη**. Το ήθος, θα έλεγα, της παιδαγωγού, η οποία οδηγεί στη γνώση μέσα από ερωτηματικά και άοκνες προσπάθειες για απαντήσεις.

Από τα γνωστότερα πρόσωπα στον χώρο της Μουσικής (πιανίστα με παρουσία σε ρεσιτάλ και στη δισκογραφία, καθηγήτρια θεωρείας και πράξης, ιστορικός της Τέχνης, ενεργό μέλος του καλλιτεχνικού γίνεσθαι) η **Αγραφιώτη** δίνει ακόμα μια φορά το παρόν και στη συγγραφική, με το βιβλίο-έκπληξη **«Η Μουσική δεν είναι γένους θηλυκού;»** που κυκλοφόρησε ως συνεισφορά στην «γυναικεία ελληνική ιστορία», τραβώντας την κλειστή ως τώρα αυλαία από έναν κόσμο δημιουργικότητας κι ευαισθησίας. Η παρουσία του εκδοτικού αυτού καρπού μιας εύστοχης συνεργασίας της συγγραφέως, του Εθνικού Συμβουλίου Ελληνίδων και της Γ. Γ. Ισότητας αποκαλύπτει πλήθος πραγματικοτήτων που ίσως θέλουμε να αγνοούμε, πιπιλίζοντας την καραμέλα: «Οι γυναίκες δεν είναι σπουδαίες μουσικοί». Όπως βέβαια συνεχίζουμε να πιπιλάμε ότι οι γυναίκες δεν έγιναν μεγάλοι ζωγράφοι ή γλύπτες, παραλείποντας να συνοψολογίσουμε την κοινωνική θέση της γυναίκας των περασμένων αιώνων. Θα λέγαμε εύκολα πως η γυναίκα έμεινε κι έξω από τη μεγάλη ποίηση, αν, ως έλληνες και ελληνίδες, δεν είχαμε «εθνικό» ενδιαφέρον να μην θαφτεί στη λήθη η Σαπφώ.

Η **Αγραφιώτη** μας επισημαίνει, πως ακριβώς η ποίηση ήταν μουσική στην αρχαιότητα. Και η ιστορική αναδρομή που κάνει, επικεντρώνοντας στη μουσική έκφραση των αρχαίων χρόνων, ανακαλεί στη μνήμη - επιβάλλει, θα έλεγα, να γίνουν ευρύτερα γνωστές και άλλες ποιήτριες- μου-

σικοί των αρχαίων χρόνων. Περνώντας, εν συνεχεία — και προσωπικά, αυτή η επισήμανση μου ήταν η πιο αποκαλυπτική — στους Μέσους χρόνους και στη δημόδη έκφραση της Μούσας. Παρόλες τις ιστορικές πανεπιστημιακές σπουδές μου παρόλη, την αγάπη και τη γνώση μου περί τη Μουσική παρόλη την επί δεκαετίες ενασχόλησή μου με την γυναικεία δημιουργικότητα, χρειάστηκε το βιβλίο της **Έφης Αγραφιώτη** για να συνειδητοποιήσω, ότι το Μοιρολόι είναι γυναικεία καλλιτεχνική παραγωγή. Γιατί αυτή είναι η στιγμή της κρίσης για κάθε βιβλίο που κυκλοφορεί: Αν θα καταφέρει να επικοινωνήσει πέρα από τις πληροφορίες, τη συγκίνηση. Την αποκάλυψη μιας πτυχής που ποτέ δεν είχαμε καταλάβει την βαθιά σημασία της.

Το πόνημα της συγγραφέως δεν περιορίζεται ωστόσο στην ιστορική αναδρομή της γυναικείας μουσικής δημιουργίας. Αν και στα πρώτα μέρη του βιβλίου βρίσκουμε την αναπαραγωγή ήδη γνωστών από τις ειδικές έρευνες πληροφοριών — βέβαια, πάντα καταχωρημένες με εξαιρετική ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών — σιγά - σιγά η Αγραφιώτη κάνει ζουμ πάνω στο μόλις χτες, πάνω στο σήμερα και στο εδώ. Στην Ελλάδα του 20ου αιώνα. Δικαιώνει τον υπότιτλο του βιβλίου, «Η Ελληνίδα Μουσικός στην Εστία της πολυτρόπου Μούσας», τόσο με αναφορές στις μουσικούς που δόξασαν την χώρα μας και την Τέχνη, όπως η Μαρία Κάλλας, όσο και με λεπτομερή καταγραφή των προσώπων, που με χαμηλότερους ήχους αλλά με περίσσια αφοσίωση στη Μουσική, υπηρέτησαν τη Μούσα. Και δεν αναφέρομαι μόνο στο τρίτο μέρος του βιβλίου που αφιερώνεται στην Ρένα Κυριακού, αλλά και στις υπόλοιπες επισημάνσεις που ζεσταίνουν τη μνήμη, ή αποκαθιστούν την αδικία της αποσιώπησης. Αντιγράφω από τα περιεχόμενα

τους τίτλους κεφαλαίων, που από μόνοι τους θα προκαλούσαν την ανάγνωση του βιβλίου: «Μουσικοί στα δώθε και κείθε του Αιγαίου χώματα». «Η Κωνσταντινούπολη». «Χρυσό-πράσινο φύλλο». «Μια άλλη Ελλάδα». «Στο σπίτι του Καβάφη». «Η Θεσσα-λονίκη» «Η αρμένικη ψυχή». «Στην Πάτρα, μια αξιοσημείωτη μουσική πραγματικότητα». «Για την εποχή της Μελισσόανθης» «Άρωμα Επτανήσου» «Στην Αθήνα». «Πίσω από τους ωκεανούς» «Η πέννα και το Μολύβι», όπου ασχολείται και με τις γυναίκες μουσικοκριτικούς (!).

Κλείνοντας το μικρό αυτό σημείωμα — το βιβλίο δεν πρόκειται να το κλείσω, αλλά θα το ξαναδιαβάσω προσέχοντας αράδα-αράδα — θέλω να πω δυο επιπλέον λόγια για την έκδοσή του. Με συγκινεί ιδιαίτερα που η **Έφη Αγραφιώτη** έδωσε το τρίτο της αυτό συγγραφικό έργο (τα άλλα δύο, «το Πιάνο» και «Αριστοτέλης Κουντούροφ» εκδόθηκαν από τους «Κ. Παπαγρηγορίου -Χαρ. Νάκα») στις φροντίδες του Εθνικού συμβουλίου Ελληνίδων. Εορτάζοντας τα 95 χρόνια ζωής της, η γυναικεία αυτή οργάνωση —ομοσπονδία 46 σωματείων— υποδέχτηκε, με τη σειρά της, την εργασία της συγγραφέως μουσικού, υπογραμμίζοντας τη σημασία της έρευνας γύρω από την ιστορία των γυναικών. Επ' ευκαιρία της έκδοσης, μάλιστα οργάνωσε μουσική εκδήλωση στην αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» Τρίτος παράγοντας σ' αυτή την προσπάθεια, και μάλιστα απαραίτητος αφού χρηματοδότησε την έκδοση, η Γ. Γραμματεία Ισότητας και συγκεκριμένα η τότε επικεφαλής της, Έφη Μπέκου. Θεωρώ ευτυχέστατη στιγμή τη σύμπραξη των τριών αυτών συντελεστών, και αναλογίζομαι πόσα θα μπορούσαν να είχαν γίνει — και πάντα μπορούν να γίνουν — με τέτοιες πνευματικής εμβέλειας πρωτοβουλίες.

Πόλυ Μηλιώρη.